

نقش مناطق نمونه گردشگری در توسعه مناطق عشایری (مطالعه موردی: منطقه نمونه گردشگری الوند شهرستان همدان)

دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۱، دکتر مهدی پورطاهری^۲، مهدی آقامحمدی

چکیده:

گردشگری امروزه در یک کلیت انسجام یافته و به عنوان یکی از واقعیت‌های جهانی شدن، بر پایه نوآوریهای تکنولوژیکی - اطلاعاتی و قابلیت‌های انقلاب مدیریتی تغییرات بسیاری را در سطوح تشکیل دهنده خود تجربه کرده و در مفهومی از فشردگی زمان و فضا، گردشگری را به عنوان پدیده‌ای جغرافیایی از جابه‌جایی انسان‌ها در فضا، جلوه‌ی دیگری بخشیده است. یکی از تغییرات ناشی از تحولات پسامدرن در جریان گردشگری، رشد سفرهای انفرادی و گروهی بر پایه تعامل فرهنگی و «تجربه فرهنگ، طبیعت، نوآوری‌ها، پیشرفتگی و توسعه یافتگی و ... متفاوت» می‌باشد که در روندی از تقویت حس نوستالژی نسبت به گذشته/ اصالت و اهمیت میراث طبیعی، فرهنگی و تاریخی در دور نمایی گردشگر تسهیل شده است. در این میان، یکی از زمینه‌های رسیدن به رفاه و توسعه در مناطق عشایری و روستایی، ایجاد زیر ساخت‌های گردشگری در آن مناطق می‌باشد. حال سؤال راهبردی این است که آیا منطقه نمونه گردشگری الوند (مجتمع تفریحی توریستی تله کابین گنجنامه همدان) موجب توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی) در محدوده مورد نظر شده است یا نه؟ برای پاسخ علمی به سؤال از روش مطالعه توصیفی - پیمایشی و بر اساس اسناد و مدارک کتابخانه‌ای، سایت‌های اینترنتی و مطالعات میدانی، مشاهده (مصاحبه و تنظیم پرسشنامه) استفاده شده است و از ابزار تحلیل آماری در نرم افزار (SPSS) و مدل (TOPSIS) به اولویت‌بندی میزان اثرات مجتمع تله کابین بر مناطق عشایری پیرامون پرداخته شد. مطالعه نشان داد که ایجاد مجتمع تفریحی توریستی گنجنامه، با وجود آثار مثبت، در بیشتر زمینه‌ها دارای تأثیرات منفی در این مناطق می‌باشد.

واژگان کلیدی: پسامدرن، مجتمع‌های تفریحی - توریستی، گنجنامه، عشایر،

مدل (TOPSIS).

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس

طرح مسأله

برابر اسناد موجود، مناطق نمونه گردشگری محدوده‌ای است که به دلیل وجود جاذبه‌های مهم گردشگری و پتانسیل‌های توسعه، قابلیت احداث مجموعه‌ای از تأسیسات گردشگری را به منظور ارائه کلیه خدمات و کالاهای مورد نیاز گردشگران مانند خدمات اقامتی، پذیرائی، تفریحی، فرهنگی، ورزشی و ... در یک مکان واحد را دارد و در قوانین و مقررات نهادهای متولی در ایران، با توجه به عرصه مورد نیاز برای احداث تأسیسات گردشگری اعم از اقامتی و پذیرایی و زیرساخت‌های مورد نیاز در این محدوده‌های جغرافیایی بر حسب ظرفیت و مساحت عرصه در چهار سطح کارکردی محلی (با حداقل سی هکتار)، استانی (حداقل پنجاه هکتار)، ملی (حداقل یکصد هکتار) و بین‌المللی (حداقل سیصد هکتار) سطح‌بندی می‌شود. بر این اساس، مناطق نمونه گردشگری به عنوان یک فرصت سرمایه‌گذاری قابل عرضه برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی تلقی می‌شوند. در این مناطق با حفظ قوانین و مقررات محیط زیست و مناطق طبیعی و سازگار با محیط می‌توان انواع موضوعات و تأسیسات گردشگری و خدمات وابسته ایجاد نمود که دامنه سرمایه‌گذاری آن از جذب سرمایه‌های کوچک محلی تا سرمایه‌های بزرگ ملی و بین‌المللی متغیر است؛ لذا، مهم‌ترین ویژگی آن هدایت و مدیریت سرمایه‌ها و سرمایه‌گذاری در یک فضای جغرافیایی با ظرفیت‌های لازم است. در این چارچوب با توجه به اهداف و سیاست‌های دولت برابر سند چشم‌انداز کشور که در آن سالانه به ورود ۲۰ میلیون گردشگر خارجی تأکید شده است، ایجاد زیرساخت‌های گردشگری از واقعیت‌های توسعه‌ای اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود. با این نگرش، طرح مناطق نمونه در مرداد ماه سال ۱۳۸۳ مطرح و آیین‌نامه اجرایی تشکیل و اداره مناطق نمونه در شورای عالی میراث فرهنگی و گردشگری تصویب شد. منطقه نمونه گردشگری الوند با محوریت مجتمع تفریحی توریستی و ورزشی تله کابین گنج‌نامه نیز مجموعه‌ای با چشم‌انداز زیبا برای آرامش و آسایش گردشگران در قلب الوند کوه به عنوان زیست بوم بیلاقی عشایر و در مجاورت کتیبه‌های کهن گنج‌نامه با چشم‌انداز طبیعی جذاب در دشت میشان (یکی از زیست بوم‌های بیلاقی عشایر) است که در طراحی آن رعایت استانداردهای با کارکرد بین‌المللی دوستداران کوه و طبیعت مورد توجه قرار گرفته است. این شرکت در جهت توسعه صنعت گردشگری شهرستان همدان از سال ۱۳۷۹ آغاز به کار کرد و هم‌اکنون در حال بهره‌برداری است. آنچه در این خصوص حائز اهمیت است، ارزیابی تأثیر (مثبت یا منفی) این مجتمع بر توسعه این منطقه (الوند) می‌باشد.

بر این اساس هدف مقاله شناخت تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی مجتمع‌های تفریحی توریستی در مناطق عشایری می‌باشد و محققان در پی پاسخ به سؤال زیر می‌باشند: آیا منطقه نمونه گردشگری الوند (مجتمع تفریحی، توریستی تله کابین گنج‌نامه)، باعث توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی) مناطق عشایری پیرامون شده است یا نه؟

مبانی نظری تبیین‌کننده

با توجه به اینکه نواحی روستایی و عشایری عموماً از سطوح وسیع فقر درآمدی، سطوح کم‌فعالیت‌های اقتصادی غیرزراعی و دامپروری، توسعه کم زیرساخت‌ها، کاهش جمعیت، کاهش نیروی کار و عدم وجود اقتصاد سیاست توسعه‌ای مشخص رنج می‌برند، به گفته گانون^۱ (۱۹۹۴) توسعه توریسم در نواحی روستایی و عشایری می‌تواند به کاهش یا از بین بردن این مشکلات کمک نماید و زمینه ساز رشد اقتصادی، متنوع سازی اقتصاد این نواحی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت‌های خارجی و امکان جمعیت‌پذیری، بهبود زیرساخت‌ها و موارد دیگر در مناطق روستایی و عشایری شود (هلند و همکاران^۲، ۲۰۰۳: ۴). در واقع، تنوع سازی اقتصاد در مناطق روستایی و عشایری و تعیین راهبردهای مکمل همانند گسترش توریسم (ایجاد مناطق نمونه گردشگری) در کنار فعالیت‌های کشاورزی، دامپروری و سایر فعالیت‌های روستایی و عشایری، فرصت‌های شغلی متعددی را در این سکونتگاه‌ها ایجاد می‌کند.

در این راستا، دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی در مورد توسعه توریسم در نواحی روستایی و عشایری و نحوه ارتباط آن با توسعه نواحی روستایی و عشایری وجود دارد، چنانکه بسیاری توسعه توریسم را راه‌حل بسیاری از مشکلاتی می‌دانند که مناطق روستایی و عشایری گریبان‌گیر آنها هستند، به طوری که برخی توریسم را عنصر اساسی حرکت بسوی احیاء و بازسازی مناطق روستایی و عشایری می‌دانند (منشی‌زاده، ۱۳۸۰، ص ۱۰۹) و بعضی آن را به عنوان یک بخش بازار توریسم می‌شناسند و معتقدند می‌توان آن را با اشکال دیگر توریسم مانند: آفتاب (Sun) دریا (Sea)، سواحل ماسه‌ای (Sand) مقایسه کرد، برخی نیز معتقدند که می‌توان توریسم روستایی و عشایری را به عنوان فلسفه‌ای برای توسعه مناطق روستایی و عشایری به حساب آورد (قادری، ۱۳۸۱: ۱۲۷).

با این توصیف، رشد توریسم به عنوان راهبردی برای توسعه نواحی روستایی و عشایری نسبتاً تفکر جدیدی است که سیاست‌گذاران ملی، منطقه‌ای و محلی در این جوامع به اهمیت این بخش پی برده‌اند؛ اما، تجربه کافی در این شیوه توسعه وجود ندارد. با اینکه در طول چند دهه گذشته مفهوم توریسم پایدار روستایی و عشایری تا حدی پیشرفت کرده و جا افتاده است تا بتواند پاسخگوی تهدیدهای توریسم نابسامان باشد، در این نوع توریسم رابطه مثلث‌وار میان جامعه میزبان و سرزمین آن از یک سو و جامعه میهمان یعنی گردشگر از سوی دیگر مورد توجه قرار می‌گیرد. به سخن دیگر، به جامعه میهمان از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی توجه می‌شود و با رهیافت کل‌گرا، راهبردی و چند رشته‌ای در چارچوب منطقه‌گرایی داخلی تلاش می‌شود فشار و بحران موجود بین سه عنصر راهبردی مثلث را تعدیل کرده و در طولانی مدت موازنه ای را میان این سه برقرار سازد در این نوع از توریسم قصد بر آن است که آسیب‌های فرهنگی و محیطی به حداقل رسیده، رضایت بازدیدکنندگان فراهم گردد و در دراز مدت مقدمات رشد

^۱ - Gannon

^۲ - Holland et al.

اقتصادی ناحیه شکل گیرد (قادری، ۱۳۸۲: ۱۳۵). در این راستا چند رویکرد مد نظر است؛ نخست گردشگری روستایی به عنوان راهبرد احیاء نواحی روستایی و عشایری مطرح می‌شود که در آن از طریق ایجاد فعالیتهای مکمل، در صدد متحول نمودن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنها بر می‌آیند و آن را تنها راه احیاء مجدد این نواحی می‌دانند که توانایی استفاده همزمان از منابع انسانی و طبیعی را به همراه ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان این نواحی دارا هستند. در دیدگاه دوم، این پیش زمینه فکری وجود دارد که توریسم راه حل و علاج قطعی اقتصادی برای توسعه مناطق روستایی و عشایری است، دیدگاه سوم که دیدگاه محتاطانه تر است دارای فرآیند برنامه ریزی یکپارچه‌ای است که فرصتهایی را برای به حداقل رساندن آثار منفی و به حداکثر رساندن را فراهم می‌کند (قادری، ۱۳۸۱: ۱۲۸-۱۲۹). مطالعات نشان می‌دهد هر کدام از نظریات و راهبردها به انحاء گوناگون در راستای برآوردن اهداف توسعه‌ای گام برداشته و در این راستا، همه این دیدگاه‌ها و نظریات بیشتر سعی کرده‌اند بر جنبه‌های مثبت این صنعت تأکید کنند و آن را به عنوان اهداف اصلی خود برگزینند؛ مسلم این امر است که هر یک از نظریات مذکور دارای مزیت‌ها و معایب خاص خود می‌باشند که در به کار بردن آنها می‌بایست با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی، محیطی در هر منطقه، یکی یا ترکیبی از این نظریه‌ها را در جهت رسیدن به توسعه پایدار مناطق روستایی و عشایری مورد توجه قرار گیرد.

در این مقاله با توجه به پیشینه موجود برابر جدول شماره ۱ پارادایم گردشگری پایدار با رویکرد نخست و برنامه‌ریزی مشارکتی در چارچوب مدل کاربردی نتیجه‌گرا مد نظر می‌باشد تا از این طریق با ایجاد و تقویت حس مکانی در مثلث توریسم (جامعه میزبان، سرمایه‌گذار و مردم محلی، سرزمینی و منطقه عشایری) و جامعه میهمان (گردشگران) بتوان از فرصت‌های درونی (سرزمینی، مردم بومی- عشایر- و توانها و ظرفیتهای آنها) و بیرونی (سرمایه‌گذاری نیروهای شهری، سیاست‌گذاری‌های مبتنی بر دانش و قوانین تسهیل‌گر، گردشگران متعهد به طبیعت و محیط زیست) در جهت توسعه محلی و منطقه‌ای به صورت پایدار و مستمر استفاده گردد و توسعه یافتگی و زندگی شرافتمندانه را برای جامعه میزبان و میهمان با حداقل آثار منفی از طریق مدیریت مشارکتی به ارمغان آورد.

جدول شماره (۱): نمونه‌ای از مطالعات گردشگری روستایی و عشایری

ردیف	محققین	عنوان کار	اهداف کار
۱	رکن‌الدین افتخاری عبدالرضا، مهدوی داوود	راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک	با هدف تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها به شیوه SWOT به ارائه استراتژی و راهبرد در جهت توسعه گردشگری در مناطق روستایی لواسان پرداخته است.
۲	رکن‌الدین افتخاری عبدالرضا، قادری اسماعیل	نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)	به بررسی مطالعات در زمینه گردشگری در مورد کشورهای فرانسه، اتریش، سوییس، انگلستان، ایرلند، تایلند و ژاپن پرداخته است.
۳	جان لی، ترجمه افتخاری و صالحی امین	گردشگری و توسعه در جهان سوم (۱۳۷۸)	به بررسی تأثیرات اقتصادی و محیطی، اجتماعی و فرهنگی، برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری پرداخته است.
۴	مهدوی حاجیلویی مسعود، قدیری معصوم مجتبی، قهرمانی نسرین	اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان	شناخت اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری در روستاهای دره کن پرداخته است.
۵	عظیمی ناصرعلی، حاجی پور شوشتری عبدالحمید	برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری و اکوتوریسم برای توسعه اقتصادی مطالعه موردی برنامه‌ریزی در ایران	به این موضوع پرداخته است که برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری و اکوتوریسم به نحوی باید باشد که فراهم‌کننده حداکثر منافع و حداقل تأثیرات منفی باشد.
۶	تولایی سیمین	بوم‌گردی با تأکید بر جاذبه‌های گردشگری استان گلستان	به بررسی و ارتقای ارزش‌های معنوی و فرهنگی جامعه میزبان پرداخته است.
۷	حافظ نیا محمدرضا، رضانی دارایی عیسی	بررسی تطبیقی بازتاب‌های فضایی سیاست‌های گردشگری در قبل و بعد از انقلاب اسلامی مطالعه موردی: بابلسر	به بررسی تفاوت در ارزش‌ها و ایدئولوژی در دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی روی سیاست‌گذاری‌های گردشگری پرداخته است.
۸	-Marcelo Royo Vela	World Travel and Tourism Today	این مطالعه نشان‌دهنده ادراک و تعریف از این نوع (گشت و گذار در روستاها با میراث غنی تاریخی و هماهنگی معماری در اسپانیا و سایر کشورهای مشابه) گردشگری در مناطق روستایی- برای مقاصد فرهنگی است.

اهداف کار	عنوان کار	محققین	ردیف
این تحقیق در رابطه با اهداف مربوط به راه‌اندازی، بهره‌برداری و سرشت نهایی سرمایه‌گذاری خانواده و شرکت‌های تجاری در بخش گردشگری روستایی و مهمان‌نوازی می‌باشد.	Characteristics and goals of family and owner operated businesses in the rural tourism and hospitality sectors	Donald Getz, Jack Carlsen	۹
این مقاله، به منظور توسعه یک فرم جدیدی از پشتیبانی تصمیم‌گیری هوشمند و شبیه‌سازی سیستم (IDSS) است.	Explicit -Spatially Autonomous Agents for Modelling Recreation Use in Complex Wilderness Landscapes	Randy Gimblett, Bohdan Durnota & Bob Itami	۱۰
این مقاله با استفاده از روش‌های کیفی، به بررسی و مقایسه تجربیات توسعه صنعت گردشگری در دو منطقه روستایی به مقصد گردشگری فرهنگی (Xidi و Hongcun) در چین پرداخته است.	Community, governments and external capitals in China's rural cultural A comparative tourism: Study of two adjacent villages	Tianyu Ying, Yongguang Zhou	۱۱

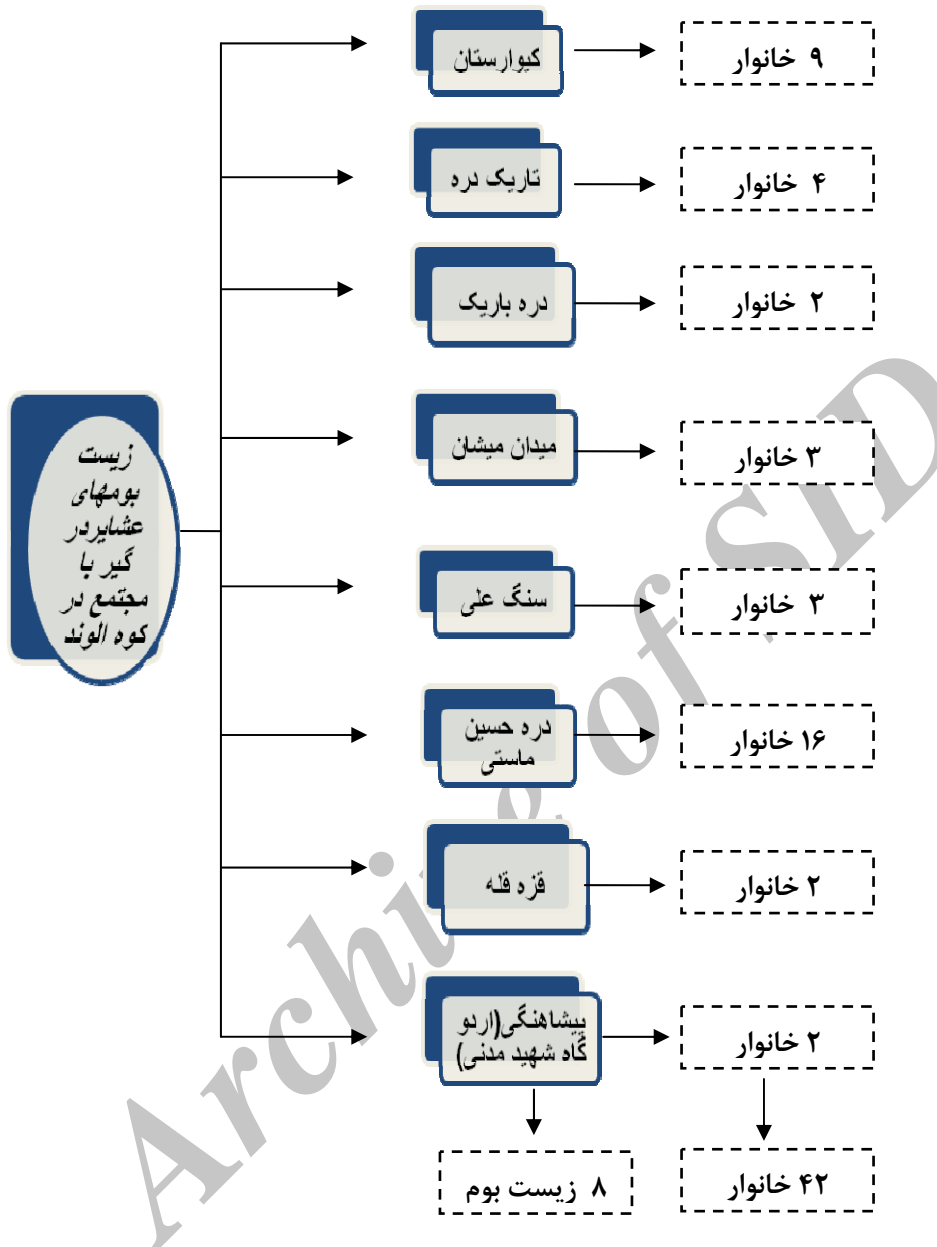
مواد و روش‌ها:

برابر سؤال راهبردی، روش تحقیق مقاله به صورت پیمایشی و با شیوه توصیفی-تحلیلی می‌باشد، روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای، میدانی و از طریق مشاهده، مصاحبه سازمان یافته و طراحی پرسشنامه با شیوه پانلی بوده است. به منظور عملیاتی نمودن شاخص‌های نظری تبیین‌کننده سطح عملکرد و اولویت‌بندی تأثیرات مجتمع تفریحی توریستی الوند بر مناطق عشایری پیرامون با تأکید بر خانوارهای مستقر در منطقه و کارشناسان ذیربط اقدام به طراحی گویه در هر یک از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی مطابق با جدول (۲) شده است که در آن به سنجش عملکرد مجتمع تفریحی-توریستی گنجانده بر مناطق عشایری پیرامون پرداخته شده است. جامعه آماری همان طور که شکل ذیل نشان می‌دهد شامل ۸ زیست بوم عشایری و ۵۸ خانوار عشایری، که از این ۵۸ خانوار تعداد ۴۲ خانوار در هر یک از این سامانه‌های عرفی به طور متوسط در ایام ییلاق حضور دارند (شکل ۱)، به همراه کارشناسان ذیربط می‌باشد. سؤالات بر اساس متغیرهای سؤال راهبردی تنظیم، تکمیل و کدگذاری گردید و در نرم‌افزار (SPSS) از طریق آزمون "T وابسته" مورد آزمون گرفت و در اولویت‌بندی عملکرد مجتمع تفریحی، توریستی از روش تاپسیس (TOPSIS) استفاده گردید.

جدول شماره (۲): شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی

شاخص‌ها	گویه
اقتصادی	درآمد، شغل جدید، بیکاری، تولید گوشت، تولید پشم، تولید شیر، دوغ، کره، فروش دوغ، کره، شیر، پس‌انداز، دستمزدها، درآمد نسبت به هزینه خانواده، استفاده از وام‌های دولتی، قیمت کالاهای مصرفی، هزینه استفاده از خدمات (اتومبیل)، خانواده‌های تحت پوشش نهادهای دولتی، تلفات دام‌های عشایر، تلفات حیوانات اهلی (قاطر، الاغ)؛
اجتماعی	حفظ مالکیت عشایر، درگیر و دعوا، اعتقادات دینی عشایر، ارتباط با گردشگران، حفظ فرهنگ بومی عشایر، مواد مخدر، اعتیاد، علاقه عشایر نسبت به یکجانشینی، سرقت و دزدی، شلوغی و تراکم، احترام به آداب رسوم (توسط فرزندان)، احترام به حریم شخصی، آشفتگی و بی‌ثباتی خانواها (طلاق)، مسئولیت‌پذیری عشایر (نسبت به مراتع)، سطح سواد (فرزندان عشایر)، سطح آموزش (زنان عشایر)؛
اکولوژیکی	آلودگی منابع آب، میزان مصرف آب، از بین رفتن چشمه‌ها، پس‌آب‌های خروجی، هدر رفتن آب، تغییر رنگ آب، انواع زباله، حیوانات شکاری، فرسایش خاک، گیاهان دارویی، کیفیت مراتع، تمیزی هوا، قابلیت، چرای دام، تخریب مراتع؛

شکل شماره (۱): زیست بوم‌های عشایری مرتبط با منطقه نمونه گردشگری الوند

تحلیل:

تحلیل داده‌ها بر اساس روش‌شناسی در دو بعد توصیفی و تحلیلی مورد توجه قرار گرفت و عبارتند از:

۱- از مجموع پاسخگویان که سرپرست خانوار بودند، ۳۱ نفر معادل ۸/۷۳ درصد مرد و ۹/۱۱ نفر معادل ۲/۲۶ درصد زن بودند. همچنین توزیع سنی پاسخگویان مبین قرارگیری ۱/۱۹ درصد در گروه سنی زیر ۳۰ سال، ۵/۵۹ درصد در گروه سنی بالای ۳۰ سال و ۴/۲۱ درصد در گروه سنی بالای ۵۰ سال می‌باشد. از میان نمونه‌های مورد مطالعه ۰/۳۸ درصد بی‌سواد، ۳/۳۳ درصد دارای تحصیلات

ابتدایی، ۹/۱۱ داری مدرک سیکل و ۵/۹ درصد دیپلم و ۲۲/۷ درصد دارای مدارک بالاتر از دیپلم بودند. در خصوص اشتغال افراد مورد مطالعه، یافته‌ها نشان می‌دهد که ۸/۹۲ درصد به شغل دامداری، مشغول بودند.

۲- میانگین عددی حاصل از تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی مجتمع تفریحی توریستی بر خانوارهای عشایر و منطقه مورد مطالعه با توجه به مقایسه حد متوسط گویه‌ها در دو دوره قبل و بعد از احداث مجتمع از دیدگاه خانواده‌های عشایری مبین پایین بودن تأثیرات مثبت مجتمع در سطح مناطق عشایری است. همان طور که جدول (۳) نشان می‌دهد با احتساب دامنه تغییرات گویه‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی و با در نظر گرفتن امتیاز یکسان برای هر یک از گویه‌ها، از دیدگاه پاسخگویان در کلیه شاخص‌ها شرایط پایداری سطح مطلوبیتی کمتر از حد مطلوب را نشان می‌دهد. این تفاوت در سطح آلفای ۱٪ معنادار بر آورد شده است.

جدول شماره (۳): سطح معناداری اثرات اقتصادی منطقه نمونه گردشگری الوند بر مناطق عشایری پیرامون از دیدگاه خانوارهای عشایری مستقر در منطقه الوند

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	قبل	بعد	تفاوت	T	sig: سطح معنادار
اقتصادی	میزان در آمد	۳۸/۲	۳۵/۱	۸۹-۷	۰۲-۱	۰۰/۰
	شغل جدید	۴۰/۲	۴۷/۱	۹۳-۰	۱۸-۷	۰۰/۰
	وضعیت بیکاری	۵۰/۱	۵۷/۲	۰۷-۱	۰۲-۱	۰۰/۰
	میزان تولید گوشت	۵۷/۲	۲۳/۱	۳۳-۱	۶۴-۸	۰۰/۰
	میزان تولید پشم	۴۷/۲	۱۹/۱	۲۸-۱	۶۴-۹	۰۰/۰
	میزان تولید شیر، دوغ، کره	۳۰/۲	۳۳/۱	۹۷-۰	۴۹-۵	۰۰/۰
	میزان فروش دوغ، کره، شیر	۰۴/۲	۳۳/۱	۷۱-۰	۴۶-۵	۰۰/۰
	میزان پس‌انداز	۳۳/۲	۷۸/۱	۵۵-۰	۴۱-۲	۰۲/۰
	میزان دستمزدهای دریافتی	۹۷/۱	۱۴/۲	۲۸-۰	۸۶-۰	۹۶/۰
	میزان درآمد نسبت به هزینه خانواده	۴۰/۱	۴۰/۲	۰۰-۱	۱۳-۰	۰۰/۰
	میزان استفاده از وام‌های دولتی	۸۸/۱	۱۹/۲	۳۰-۰	۶۷-۰	۱۰/۰
	میزان استفاده از کالاهای مصرفی	۶۶/۱	۱۹/۲	۵۲-۰	۹۳-۳	۰۰/۰
	میزان پرداختی جهت استفاده از خدمات (اتومبیل)	۹۰/۱	۰۷/۲	۱۷-۰	۳۶-۱	۱۸/۰
	میزان خانواده‌های تحت پوشش نهادهای دولتی	۵۷/۱	۱۴/۲	۵۷-۰	۸۳-۳	۰۰/۰
	میزان تلفات دام‌های عشایر	۴۲/۱	۴۰/۲	۹۸-۰	۴۸-۶	۰۰/۰
	میزان تلفات حیوانات اهلی (قاطر، الاغ)	۴۵/۱	۲۳/۲	۷۸-۰	۶۵-۴	۰۰/۰

بنابراین با عنایت به یافته‌ها در سطح خانوارهای عشایری منطقه مورد مطالعه می‌توان به نکات زیر در خصوص پاسخ به سؤال مقاله اشاره نمود:

الف- در بعد اقتصادی شاخص‌هایی چون وضعیت بیکاری، میزان استفاده از وام‌های دولتی، میزان استفاده از کالاهای مصرفی، میزان هزینه پرداختی جهت استفاده از خدمات حمل و نقل، میزان خانوارهای تحت پوشش نهادهای دولتی، میزان تلفات دام‌های عشایری و میزان تلفات حیوانات اهلی نسبت به گذشته با افزایش رو به رو بوده و این افزایش معنادار برآورد شده است.

همچنین شاخص‌هایی چون میزان درآمد، ایجاد مشاغل جدید، میزان تولید گوشت، پشم، شیر، دوغ، کره، فروش مواد لبنی چون دوغ، کره، شیر و وضعیت پس‌انداز نسبت به گذشته با کاهش معنادار رو به رو بوده‌اند. بدین ترتیب در مجموع می‌توان اینگونه استنباط نمود که منطقه نمونه گردشگری الوند تأثیرات اقتصادی مطلوبی در سطح مناطق عشایری بر جای ننهاده و در اغلب شاخص‌های اقتصادی وضعیتی کمتر از حد مطلوب نسبت به گذشته حاصل شده است. لذا می‌توان پذیرفت که مجتمع تفریحی-توریستی گنجمه در جهت ایجاد اشتغال و ارتقاء فرصت‌های شغلی از عملکرد مطلوبی برخوردار نبوده است.

Archive of SID

جدول شماره (۴): سطح معناداری اثرات اجتماعی منطقه نمونه گردشگری الوند
بر مناطق عشایری پیرامون از دیدگاه خانوارهای عشایری مستقر در منطقه الوند

sig سطح معنادار	T	تفاوت	بعد	قبل	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
۰۱-۰	۵۳-۲	۰۴-۰	۰۰/۲	۱۴/۲	میزان حفظ مالکیت عشایر	اجتماعی
۰۲-۰	۴۰-۲	۰۵-۰	۱۱/۲	۶۱/۱	میزان درگیری و دعوا	
۰۳-۰	۱۹-۲	۳۰-۰	۸۳/۱	۱۴/۲	میزان پای‌بندی اعتقادات دینی عشایر	
۰۴-۰	۶-۲۰	۰۴-۰	۵۹/۱	۴۰/۲	میزان ارتباط با گردشگران	
۰۴-۰	۰۴-۲	۳۸-۰	۷۸/۱	۱۶/۲	میزان پای‌بندی حفظ فرهنگ بومی عشایر	
۰۳-۰	۴۵-۰	۱۷-۲	۷۶/۱	۱۱/۲	میزان شیوع مواد مخدر	
۰۰-۰	۳۳-۳	۵۴-۰	۷۱/۱	۲۶/۲	ترس از اعتیاد	
۰۰-۰	۲۶-۳	۶۹-۰	۳۳/۲	۶۴/۱	میزان علاقه عشایر نسبت به یکجانشینی	
۰۱-۰	۵۶-۱	۳۵-۰	۱۱/۲	۷۶/۱	میزان سرقت و دزدی	
۰۰-۰	۹۶-۲	۶۶-۰	۲۱/۲	۵۴/۱	میزان شلوغی و تراکم	
۰۰/۰	۱۰-۰	۶۹-۰	۴۰/۱	۶۰/۲	میزان احترام به آداب رسوم (توسط فرزندان)	
۰۲/۰	۲۶-۲	۴۷-۰	۴۷/۱	۹۵/۱	میزان احترام به حریم شخصی	
۰۱/۰	۱۲-۰	۴۸-۰	۱۹/۲	۷۰/۰	میزان آشفتگی و بی‌ثباتی خانوارها (طلاق)	
۰۰/۰	۸-۴	۸۲-۰	۳۹/۱	۲۱/۲	میزان مسئولیت‌پذیری عشایر (نسبت به مراتع)	
۰۰/۰	۸۹-۴	۹۵-۰	۳۴/۲	۳۹/۱	سطح سواد (فرزندان عشایر)	
۰۳/۰	۱۵-۲	۴۳-۰	۰۰/۲	۵۶/۱	سطح آموزش (زنان عشایر)	

ب- در بعد اجتماعی نیز باید گفت که میزان حفظ مالکیت اراضی عشایر، میزان پای‌بندی به اعتقادات دینی، میزان پای‌بندی به حفظ فرهنگ بومی، میزان شیوع مصرف مواد مخدر، ترس از اعتیاد، میزان احترام به حریم شخصی افراد و میزان مسئولیت‌پذیری نسبت به مراتع از کاهش معناداری برخوردار شده‌اند و همچنین در خصوص شاخص‌هایی چون میزان درگیری و نزاع‌های محلی، میزان ارتباط عشایر با گردشگران، میزان علاقه عشایر به یکجانشینی، میزان سرقت و دزدی، میزان شلوغی و ازدحام جمعیت، میزان بی‌ثباتی خانوارها، سطح سواد و آموزش، شاهد افزایش معنادار در دوره بعد از ایجاد مجتمع گردشگری می‌باشیم.

بدین ترتیب می‌توان اذعان نمود که صرف‌نظر از شاخص‌هایی چون کاهش مصرف مواد مخدر، ترس از اعتیاد، سطح سواد و آموزش در سایر شاخص‌های اجتماعی شاهد

نامطلوب‌تر شدن شرایط جامعه عشایری پس از ایجاد مجتمع تفریحی- توریستی گنجانده شده‌ایم. لذا، می‌توان پذیرفت که عملکرد مجتمع تفریحی- توریستی گنجانده در جهت کاهش هویت جامعه عشایری عمل نموده است.

جدول شماره (۵): سطح معناداری اثرات اکولوژیکی منطقه نمونه گردشگری الوند بر مناطق عشایری پیرامون از دیدگاه خانوارهای عشایری مستقر در منطقه الوند

مؤلفه	شاخص‌ها	قبل	بعد	تفاوت	T	sig: سطح معنادار
اکولوژیکی	میزان آلودگی منابع آب	۴۷/۱	۳۸/۲	۰۹-۰	۴۳-۴	۰۰/۰
	میزان مصرف آب	۵۷/۱	۳۰/۲	۷۳-۰	۴۲-۳	۰۰/۰
	از بین رفتن چشمه‌ها	۶۹/۱	۴۵/۲	۷۶-۰	۵۴-۳	۰۰/۰
	میزان پس‌آب‌های خروجی	۹۰/۱	۳۵/۲	۴۵-۰	۹۵-۱	۰۵/۰
	میزان هدر رفتن آب	۷۸/۱	۳۰/۲	۵۲-۰	۱۶-۲	۰۴/۰
	میزان تغییر رنگ آب	۷۶/۱	۴۶/۲	۶۹-۰	۷۴-۲	۰۰/۰
	میزان تولید انواع زباله	۶۹/۱	۳۸/۲	۶۹-۰	۶۷-۲	۰۱/۰
	شکار حیوانات	۴۲/۲	۷۸/۱	۶۴-۰	۵۲-۲	۰۱/۰
	میزان فرسایش خاک	۳۷/۱	۴۵/۲	۷۱-۰	۰۱-۳	۰۰/۰
	میزان تولید گیاهان دارویی	۴۷/۲	۶۱/۱	۸۵۷-۰	۶۸-۳	۰۰/۰
	کیفیت مراتع	۲۶/۲	۳۷/۱	۵۲۳-۰	۲۳-۲	۰۳/۰
	تمیزی هوا	۴۰/۲	۳۰/۲	۸۰۹-۰	۳۹-۴	۰۰/۰
	میزان چرای دام	۳۵/۲	۸۰/۱	۶۹۰-۰	۵۵-۳	۰۰/۰
	میزان تخریب مراتع	۶۹/۱	۵۲/۲	۷۶-۰	۲۳-۳	۰۰/۰

ج- در بعد اکولوژیکی، میزان تولید گیاهان دارویی، کیفیت مراتع، تمیزی هوا، میزان چرای دام، از کاهش معناداری برخوردار شده‌اند و در خصوص شاخص‌هایی چون میزان آلودگی منابع آب، میزان مصرف آب، از بین رفتن چشمه‌ها، میزان پس‌آب‌های خروجی، میزان هدر رفتن آب، میزان تغییر رنگ آب، میزان تولید انواع زباله، شکار حیوانات، میزان فرسایش خاک، میزان تخریب مراتع، شاهد افزایش معنادار در دوره بعد از ایجاد مجتمع گردشگری بوده‌ایم. بدین ترتیب، در مجموع می‌توان اینگونه استنباط نمود که منطقه نمونه گردشگری الوند تأثیرات اکولوژیکی مطلوبی در سطح مناطق عشایری بر جای نهاده و در کلیه شاخص‌های اکولوژیکی وضعیتی کمتر از حد مطلوب نسبت به گذشته حاصل شده است. لذا می‌توان پذیرفت که مجتمع تفریحی- توریستی گنجانده در جهت حفظ منابع اکولوژیکی منطقه از عملکرد مطلوبی برخوردار نبوده است.

تحلیل فضایی عملکرد مجتمع تفریحی- توریستی گنجانده بر مناطق عشایر پیرامونی در ۸ منطقه نمونه نشان می‌دهد که:

الف- مؤلفه اقتصادی با وزن ۰/۵، مؤلفه اجتماعی با وزن ۰/۳۳ و مؤلفه محیطی با وزن ۰/۱۷ از بیشترین تا کمترین اوزان را به خود اختصاص داده‌اند.

ب- رتبه‌بندی عملکرد مجتمع تفریحی- توریستی گنج نامه بر ۸ منطقه مورد مطالعه برابر، در جدول (۶) نشان می‌دهد که زیست بوم‌های پیشاهنگی، تارک دره، قزه قلعه، دره حسین ماستی از بیشترین تأثیرپذیری مثبت اقتصادی، اجتماعی و محیطی و مناطق مناطق میدان میشان، کیوارستان، سنگعلی، دره باریک از کمترین اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و محیطی برخوردار بوده‌اند.

ج- به نظر می‌رسد بعد فاصله مناطق عشایری تا مجتمع تفریحی- توریستی گنج‌نامه در اثرپذیری مناطق از مجتمع مؤثر بوده است. بدین صورت که مناطق با فاصله کمتر از تأثیرپذیری بیشتری (اثرات منفی) نیز برخوردار بوده‌اند.

جدول (۶): اولویت‌بندی زیست بوم‌های منطقه نمونه گردشگری الوند

رتبه	ضریب Ci	نام زیست بوم‌های مناطق عشایری
۱	۰/۹۹۵	میدان میشان
۲	۰/۵۹۵	کیوارستان
۸	۰/۱۵۹	دره حسین ماستی
۷	۰/۲۵۱	قزه قلعه
۳	۰/۵۵۷	سنگعلی
۴	۰/۵۰۱	دره باریک
۶	۰/۲۲۵	تاریک دره
۵	۰/۳۳۳	پیش آهنگی

نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های نظری و تجربی، این نتیجه به دست می‌آید که در بعد نظریه‌ای، توسعه توریسم از طریق ایجاد مجتمع‌های تفریحی- توریستی در نواحی عشایری و روستایی عمدتاً برای دستیابی به سه هدف اساسی زیر صورت می‌گیرد:

۱- در سطح محلی (اهداف مربوط به عشایر و روستاییان)

- ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمدی؛
- کاهش مهاجرت و حفظ فرهنگ عشایری با رهیافت رمه‌گردانی؛
- افزایش خدمات رفاهی در نواحی عشایری و روستایی؛
- بهره‌برداری از مناطق بکر و دست نخورده نواحی عشایری و روستایی؛

۲- اهداف مربوط به صنعت توریسم در سطح منطقه‌ای (توسعه توریسم از طریق ایجاد مجتمع‌های تفریحی گردشگری)

- شناسایی و بهره‌برداری بهینه از منابع و فرآورده‌های ناشناخته گسترش توریسم؛
- حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی؛
- کاهش آثار منفی زیست محیطی و بهره‌برداری از آثار مثبت؛
- ایجاد بازاریابی مناسب برای تولیدات عشایری و روستایی اعم از دامپروری، کشاورزی، سنتی و ...

۳- اهداف در سطح ملی

- کاهش اتکای دولت به صادرات تک محصولی؛
- ایجاد توازن بین جمعیت شهری، روستایی و عشایری با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه؛
- پاسخگویی به تقاضای روزافزون جمعیت شهری برای اوقات فراغت تفریحات در نواحی عشایری و روستایی؛
- استفاده از منابع و امکانات مناطق عشایری و روستایی در جهت کاهش عدم تعادل‌های فضایی ما بین مناطق شهری، عشایری و روستایی کشور و منطقه.

اما یافته‌های تجربی با در نظر گرفتن پارادایم گردشگری پایدار با رهیافت نخست و با برنامه‌ریزی مشارکتی در چارچوب مدل کاربردی نتیجه‌گرا در قالب ۳ بعد اقتصادی، اجتماعی و محیطی نشان می‌دهد که: مناطق نمونه گردشگری مورد مطالعه به طور نسبی کاستی در شکل‌گیری تنوع فعالیت‌های اقتصادی، تغییر کاربری زمین‌های مرتفع به کاربری‌های توریستی حذف مردم در فرآیند شکل‌گیری مجتمع، کاهش هویت اجتماعی مرتبط با عناصر فرهنگی- اجتماعی جامعه عشایری و ... افزایش تخریب محیط زیست شده است. این عدم تعادل و کاهش در شاخص‌های توسعه پایدار در هر یک از ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به دلیل شیوه مدیریتی نادرست، کاستی در به کارگیری عدم برنامه‌ریزی صحیح بر پایه اصول توسعه پایدار گردشگری، با برنامه‌ریزی

مشارکتی، بی‌توجهی به استفاده و مشارکت فرآیندی مردم محلی (عشایر منطقه)، نادیده گرفتن کل زیست بوم عشایری منطقه به عنوان محل ییلاقی عشایر، گسترش قلمرو فعالیت تله کابین به کل منطقه میدان میشان بدون در نظر گرفتن حقوق عشایر میدان میشان و سایر سامانه‌های عشایری منطقه، عدم به کارگیری از افراد بومی (عشایر) در فعالیت‌ها و تأسیسات تله کابین، ممانعت از فعالیت‌های روزمره عشایر (چرای دام، رفت آمد و عشایر، فروش محصولات دامی و ...). تصرف منابع آب عشایر (چشمه‌ها) جهت استفاده در تأسیسات تله کابین همچنین به دلیل کم‌توجهی یا بی‌توجهی ادارات دولتی مرتبط با عشایر مانند منابع طبیعی، سازمان جنگل‌ها و مراتع و اداره امور عشایر و در رأس آنها استانداری همدان به عنوان هماهنگ‌کننده فعالیت سایر ادارات و نظارت بر عملکرد آنها به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و ... باعث شده است که تأسیسات تله کابین بیشتر از ۷/۵ هکتاری - که ۵ هکتار آن به شیوه غیر کارشناسی از عشایر خریداری شده است - بتواند فعالیت‌های خود را به کل منطقه میدان میشان و اطراف آن گسترش دهد و از بی‌اطلاعی عشایر منطقه به نفع خود استفاده کرده و در برخی موارد با تطمیع بعضی از سران و بزرگان عشایر اقدام به خرید جای آغل و چادر عشایر نماید. در حال حاضر با پشتوانه همین قرارداد خرید خود را مالک تمام منطقه میدان میشان و اطراف آن می‌داند و همین امر باعث شده است که در هیچ یک از فعالیت‌های تأسیسات تله کابین عشایر حضور و مشارکت نداشته باشند و از منافع حاصل از آن بی‌بهره باشند. با این شرایط تله کابین می‌تواند توسعه صنعت گردشگری در این منطقه را بدون در نظر گرفتن حقوق و مشارکت جوامع محلی (عشایر منطقه) و همچنین ملاحظات زیست محیطی تحقق بخشد. به سخن دیگر نوع شیوه نگرش در ساخت و ایجاد مجتمع، همان نگرش دهه ۷۰ میلادی یعنی توسعه به معنای کلاسیک آن می‌باشد که بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی توسعه مناطق صورت می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت، توسعه مجتمع تفریحی توریستی تله کابین گنج‌نامه نه تنها فرایند تخریب منابع طبیعی را فراهم کرده است، بلکه اقتصاد عشایر و بنیان‌های اجتماعی عشایر منطقه مورد مطالعه را با چالش‌های جدی رو به رو کرده است که در صورت استمرار این رهیافت، نه تنها توسعه پایدار گردشگری تحقق نخواهد یافت، بلکه با سرمایه‌گذاری زیاد آثار منفی را هم نمی‌توان به حداقل رساند.

منابع:

- جان لی (۱۳۷۸)، گردشگری و توسعه در جهان سوم، ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و معصومه‌السادات صالحی‌امین، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- وای.گی ادوآردو فایو- سولا (۱۳۷۷)، جهانگردی در چشم‌انداز جامع، ترجمه سیدمحمد اعرابی و داود ایزدی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- درام اندی و آلن مور (۱۳۸۸)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت اکوتوریسم، ترجمه محسن رنجبر، تهران: انتشارات آژیر.
- رنجبریان، بهرام و زاهدی، محمود (۱۳۷۹)، برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان.
- رنجبریان، بهرام و محمد زاهدی (۱۳۸۷)، شناخت گردشگری، اصفهان: انتشارات چهار باغ.
- قادری، اسماعیل (۱۳۸۲)، "نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار"، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- محلاتی، صالح‌الدین (۱۳۸۱)، آمایش جهانگردی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- معصومی، مسعود (۱۳۸۴)، ماهیت گردشگری، تهران: انتشارات پیک کوثر.
- Ashley, C. (۲۰۰۰), "The impacts of tourism on rural livelihoods: Namibias experience", overseas development institute.
- Buter, R. (۲۰۰۱), "Impacts of alternative types of tourism in rural village communities in less developed countries". PN. ۱۰.
- Donald Getz, Jack Carlsen, (۲۰۰۰), "Characteristics and goals of family and owner-operated businesses in the rural tourism and hospitality sectors" , *Tourism Management*, Volume ۲۱, Issue ۶.
- Holland, J. Burian, M. and Dixey, L. (۲۰۰۳), "Tourism in Poor Rural Areas; Diversifying the product and expanding the benefits in rural", Paper No. ۱۲.
- Louise Gai Hjulmand at all, (۲۰۰۳), "Tourism as a development strategy in rural areas adjacent to the Crocker Range Nation

---

park, Sabah, Malaysia” ASEAN Review of Biodiversity and Environmental Conservation (ARBEC) January.

- Sharpley, R. (۲۰۰۲), “Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus”, *Tourism Management*, PP. ۲۳۳ – ۲۴۴.
- Sharpley, J. and Richard. (۱۹۹۷), “Rural Tourism: An Introduction”, PN. ۴.
- Richard Sharpley, (۲۰۰۲), “Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus” , *Tourism Management*, Volume ۲۳, Issue ۳.
- Tianyu Ying, Yongguang Zhou (۲۰۰۷), “Community, governments and external capitals in China's rural cultural tourism: A comparative study of two adjacent villages”, *Tourism Management*, Volume ۲۸, Issue ۱.

Archive of SID